

ЗАГАЛЬНИЙ НЕДОРОЗВИТОК МОВЛЕННЯ В ДОШКІЛЬНИКІВ: пропедевтика та корекція

Юлія РІБЦУН, канд. пед. наук,
ст. наук. співроб. відділу логопедії,
Інститут спеціальної педагогіки і психології
імені Миколи Ярмаченка НАПН України

У першому випуску журналу за цей рік ми розповіли про затримки мовленнєвого розвитку в дітей раннього віку. Слід зауважити: якщо не коригувати наявні психомовленнєві розлади вчасно, це може призвести до формування більш складного мовленнєвого порушення — загального недорозвитку мовлення. Що це за явище та як запобігти його виникненню в дошкільників, читайте в цій статті.

ПСИХОЛОГІЧНІ МЕХАНІЗМИ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Мовлення — складний і багатобічний психічний процес, який забезпечують відповідні психологічні механізми: загальнофункціональні та специфічні мовленнєві.

До **загальнофункціональних механізмів** належать розумові операції аналізу, синтезу, порівняння, узагальнення, увага, довготривала й оперативна пам'ять, які допомагають забез-

печувати засвоєння семантики (значення) мовних одиниць — морфем (префіксів, коренів, суфіксів, флексій), слів і речень.

Специфічні мовленнєві механізми складаються з двох ланок — рецептивної та мовленнєво-відтворювальної. *Рецептивна ланка* здійснює прийом звукових мовленнєвих сигналів, а також внутрішню переробку, результатом якої є перекодування цих акустичних одиниць у мовні одиниці — фонемі.

Мовленнєво-відтворювальна ланка забезпечує перекодування смислового змісту майбутнього висловлювання в систему мовних одиниць та її моторну реалізацію, так звана дія програмування мовленнєвого висловлювання (Є. Соботович).

Саме такий тісний взаємозв'язок вищезгаданих психічних механізмів дає дитині можливість повноцінно оволодіти мовленням.

ПСИХОМОВЛЕННЄВИЙ ОНТОГЕНЕЗ ДОШКІЛЬНИКА

Структура мовленнєвої діяльності охоплює сукупність умінь, операцій та навичок, які поступово формуються в дитини в процесі розвитку. Вони сприяють засвоєнню мови та її використанню для спілкування.

**Корисно часом дітям,
Мов літачки, гудіти.**

(Це та інші фото надіслала Ірина Гетьманенко,
ЗДО № 1 "Дзвіночок", м. Шостка, Сумська обл.)

У люстерка поглядаємо,
Чітко звуки вимовляємо

Компоненти мовленнєвої діяльності:

- **лінгвістичний** — спрямований на засвоєння мови, охоплює розуміння мовлення, фонетико-фонематичний, лексичний, граматичний складники та зв'язне мовлення;
- **комунікативний** — забезпечує використання мови в актах комунікації через говоріння, аудіювання, читання, письмо (при цьому значну роль відіграють операції ймовірного прогнозування, випереджувального синтезу, аналізу та контролю (самоконтролю)).

У дошкільному дитинстві мовлення інтегрується й водночас диференціюється з іншими психічними функціями, тобто чітко простежується взаємозв'язок лінгвістичного та комунікативного компонентів, в основі якого лежить розвиток вищих психічних функцій.

Комунікативний компонент мовленнєвої діяльності

Сприймання

У дошкільному віці на основі різних видів практичної діяльності та форм спілкування активно розвивається сенсорно-перцептивна сфера, сприймання стає інтелектуалізованим. Завдяки орієнтувально-обстежувальній діяльності сприймання набуває довільності та цілеспрямованості, керованості й плановості, формуються і закріплюються в словнику системи сенсорних еталонів (колір, форма, величина), смакові, температурні, дотикові та інші характеристики предметів. До 5 років діти здатні виділяти частини предметів, порівнювати їх за загальними та специфічними характеристиками, засвоювати ознаки істот і неістот.

Для розвитку сприймання різних модальностей дошкільникам доречно пропонувати такі завдання:

- ♦ розглядати предметні фотографічні, реалістичні, неповні, перекреслені, силуетні зображення в умовах зашумлення, накладання одного на одне;
- ♦ слухати та розрізняти звучання окремих шумів, немовленнєвих і мовленнєвих звуків, мелодій;
- ♦ на дотик упізнавати знайомі іграшки, описуючи їх.

Якщо дошкільник не в змозі виокремити і назвати предмети, запропоновані в умовах накладання (проба Поппельрейтера)

чи зашумлення, це може свідчити про порушення зорових функцій і необхідність додаткового офтальмологічного чи психологічного обстеження. Коли труднощі виникають у сприйманні та розрізненні мовленнєвих і немовленнєвих звуків, мелодій, доречно перевірити стан слухових функцій у лікаря-отоларинголога, практичного психолога та вчителя-логопеда, адже одне й те саме завдання може виявити різну глибину наявного в дитини порушення.

Увага

Розвиток уваги (як довільної, так і післядовільної) невід'ємний від удосконалення інших вищих психічних функцій та становлення ігрової, пізнавальної, мовленнєвої діяльності дошкільника. Розгортання сюжетно-рольової гри, формування всіх складників мовленнєвої діяльності потребує стійкої, достатньої за обсягом керованої уваги. Саме сформований механізм функціонування слухової уваги забезпечує удосконалення лексичного та граматичного складників мовленнєвої діяльності.

Гармонійне співвідношення нейродинамічних процесів збудження і гальмування дає дитині можливість сконцентрувати свою увагу на об'єктах пізнання, утримувати та перемикати її без ускладнень. Водночас формування зосередженості потребує цілеспрямованого навчання:

- ♦ порівняння зовнішньо чи функціонально схожих предметів (*чашка — склянка, майка — футболка і т. п.*);
- ♦ пошук відмінностей на сюжетних картинках;
- ♦ виявлення нісенітниць;
- ♦ робота зі словами-паронімами (на кшталт *галька — голка, качка — тачка, миска — мишка*).

Варто звернути особливу увагу на те, чи вміє дитина диференціювати предмети, виокремлювати їхні характерні складники (*лось — олень, лисиця — білка, яблуко — помідор* тощо). Якщо ви побачили, що такі труднощі не випадкові, зверніться по допомогу до практичного психолога. За умов недостатнього розрізнення квазіомонімів (слів, схожих за звучанням) варто проконсультуватись у вчителя-логопеда.

Пам'ять

У дошкільному віці провідною є образна пам'ять, яка дає можливість поповнювати словник дитини новими лексемами через асоціативні, ейдетичні образи, розв'язувати елементарні мисленнєві завдання в уявному плані. Вербальна пам'ять допомагає малюку запам'ятовувати віршовані мініатюри, слухати невеличкі художні твори і переказувати їх зміст. Розвивається рухова пам'ять, що є основою практичної діяльності: мовленнєвої (артикуляційний праксис), фізичної (локомоторний праксис), ігрової, трудової, конструктивної, музичної (ручний, пальцевий праксис).

Удосконалення мнестичних (пов'язаних із пам'яттю) процесів є обов'язковим складником усебічного розвитку дошкільника. Ігри на кшталт "*Запам'ятай 5... (звуків, слів, рухів, зображень / предметів)*" — корисний і цікавий вид роботи, що створить міцну основу для подальшої навчальної діяльності дитини.

Якщо дитина відразу забуває запропоновані дорослим інструкції, їй складно вивчити вірш, пригадати назву того чи іншого предмета (явища), слід обов'язково обстежити її в невролога чи психолога з метою виявлення пошкодженої ланки для подальшої ефективної компенсації наявних порушень.

Мислення

У дошкільному віці значно активізується психомовленнєва діяльність. Дитині вже не обов'язково практично оперувати предметами для розв'язання певного завдання, це може відбуватись у наочно-образній формі, внутрішньому плані або шляхом експериментування. Дошкільник ставить запитання і сам відповідає на них, міркуючи вголос, озвучуючи власні умовиводи. Мислення узгоджує механізми порівняння, налагоджує алгоритм контролю та виправлення можливих помилок.

Мисленнєві операції порівняння, аналізу, синтезу, класифікації, аналогії, узагальнення, ймо-

вірного прогнозування, контролю мають не лише математичний, а й мовленнєвий зміст, адже дитина:

- ♦ порівнює звучання окремих звуків ([o] — губи у формі овалу, [y] — губи витягнуті в трубочку), слів (у слові *суп* останній звук [п], а в слові *сук* — [к]);
- ♦ аналізує звуковий склад лексем, визначаючи наявність чи місце звука в слові (чи є звук [д] у слові *бик*; у слові *дим*?);
- ♦ здійснює складовий аналіз, простежуючи послідовність, називаючи кількість складів (*бе-ге-мót* — 3 склади), визначаючи наголошений склад;
- ♦ практично опановує елементарний морфологічний аналіз, помічаючи спільну частину в низці слів (*зай-чик, хлоп-чик, стіль-чик, пальчик* тощо);
- ♦ синтезує мовні елементи, утворюючи склади ($n + a = na$, $u + m = um$) або слова ($d + u + sh = душ$; $mo + lo + ko = молоко$);
- ♦ класифікує та узагальнює види-родові поняття (овочі — фрукти — ягоди, одяг — взуття — головні убори тощо);
- ♦ прогнозує окремі звуки (півни... (к)), склади (воро... (на / та)), слова (руда... (лисиця / білка));
- ♦ контролює навмисно спотворену вимову дорослого та власну на рівні звука (*фумка / шумка / хумка* — сумка), слова (*бабабан / бавабан* — барабан), словосполучення (червоний... (*перець*), червона... (*калина*), червоне... (*яблуко*), червоні... (*вишні*)), смислового наповнення речень і текстів.

Дошкільний вік не дарма називають "віком чомусиків" — малята постійно запитують у дорослих про предмети та явища довкілля. Саме запитання пізнавального змісту дають їм змогу створити цілісну картину світу, активізують мовлення. Тож не ігноруйте дитячих запитань, обов'язково відповідайте на кожне з них у доступній формі.

Якщо ви помітили, що дитина не ставить запитань, нічим не цікавиться, має недостатньо розвинене мислення або його критичність знижена, дошкільник не в змозі виконати вищеперелічені мисленнєві завдання, зверніться до учителя-дефектолога, практичного психолога, учителя-логопеда за консультацією, адже мислення — основа засвоєння мовлення, особливо комунікації.

Лінгвістичний компонент мовленнєвої діяльності

Розуміння мовлення

На четвертому році життя розуміння мовлення стає стабільним і позаситуативним. Дитина повною мірою розуміє звернене до неї мовлення дорослого, виконує одно- та кількоступеневі доручення (типу “Відчини..., візьми..., принеси..., а... поклади...”). До п'ятирічного віку дитина розуміє значення не лише антонімів, синонімів, а й смислових відтінків слів, нескладних переносних значень лексем (золоті сережки — золота осінь — золоті руки), метафор, образних порівнянь, фразеологізмів (сидить як гриб (пень), голодний як вовк, злий мов пес тощо).

Удосконалення розуміння мовлення може відбуватися на рівні:

- ♦ окремих слів — завдяки вивченню нових лексем (зокрема частин одягу, як-от *комірець, рукав, манжет, кишеня*);
- ♦ словосполучень — шляхом засвоєння мовного явища лексичної системності, коли дошкільник на практичному рівні переконується, що слова можуть поєднуватись між собою гармонійно і негармонійно (наприклад, *червоні полуниці, але рум'яні щічки; сірий вовк, але сизий голуб, сивий дідусь*);
- ♦ речень — засобами розширення інструкцій.

Зазначені види роботи сприятимуть поглибленню та збагаченню імпресивного мовлення дошкільників.

Труднощі в розумінні дитиною зверненого до неї мовлення можуть бути пов'язані не лише з мисленнєвими процесами, а й з операціями уваги та пам'яті, тож з метою визначення пошкодженої ланки слід звернутися за консультацією до вчителя-дефектолога чи практичного психолога.

Фонетико-фонематичний складник мовлення

У дошкільному віці дитина повністю оволодіває фонемним складом мовлення, чує, правильно розрізняє та вимовляє звуки рідної мови. До 4 років у дошкільника розвиваються фонематичні уявлення та удосконалюються навички звукового аналізу, а от фонематичний синтез іще формуватиметься до 6 років.

До 3,5–4 років у дитини формуються правильні фонематичні уявлення, яким іще не відповідає її власна звуковимова (“Хіба це *ф*апка? Скажи правильно!” — просить дорослий). Дитина відповідає:

“Я не казав(ла) «*ф*апка», я казав(ла) «*ф*фффапка!»). У мовленні може бракувати складних для вимови твердих звуків [с], [з], [ц], [дз], [ч], [ш], [ж], [шч], [л], [р] та їхніх м'яких пар. Проте починаючи з 4 років усі звуки повною мірою диференціюються як у вимові (зовнішній план), так і у слуховому сприйнятті (внутрішній план).

Дитина п'ятого року життя засвоює нормативну вимову свистячих, шиплячих і сонорів. До 5 років опановує поняття ритму, наголосу, інтонації, має не лише сформовану звуковимову, а й здатність порівнювати звуки за висотою, дзвінкістю і глухістю, визначати кількість та послідовність звуків і складів у слові, здатна вимовляти навіть чотирискладові слова.

У дошкільному дитинстві формуються перші усвідомлені “мовні знання” про звукові образи слів, які допомагають контролювати власну звуковимову і за потреби коригувати її.

З метою розвитку фонетико-фонематичної складової дитині доречно пропонувати такі завдання:

- ♦ виправлення помилок у власному та зверненому до неї мовленні (“Це *м'яс(ц)ь? М'яш? М'яч?*”);
- ♦ визначення місця звука в слові (перший вагон поїзда — початок, другий — середина, третій — кінець) та кількості складів (на першому поверсі мешкають ті істоти, у назвах яких один склад, на другому — з двоскладовими назвами тощо);
- ♦ розрізнення слів за звуковим (*гілка — галка — голка*), морфологічним (*нідлетів — відлетів, дерево — дерева, вовк — вовчик — вовчище*) складом.

У трирічному віці в дитини ще яскраво простежується диспропорційність між діяльністю мовленнєво-слухового і мовленнєво-рухового аналізаторів, адже перший уже достатньо розвинений, а формування другого може затримуватись. Тому цьому віку притаманна так звана *фізіологічна дислалія*. Проте якщо в 4 роки дитина неправильно вимовляє звуки, випускає, спотворює чи замінює їх, переставляє чи пропускає склади, це свідчить про порушення фонематичних процесів, що потребує обов'язкових логопедичних занять.

Найбільш складними для засвоєння є навички фонематичного аналізу та синтезу, які формуються до кінця дошкільного дитинства, проте без їх опанування дитина не навчиться правильно писати й читати, а надалі результативно вивчати предмети мовного циклу. Зважайте також на те,

що існують певні гендерні особливості в оволодінні звуковимовою — у хлопчиків звуки зазвичай з'являються пізніше, ніж у дівчаток, але це зовсім не означає, що треба пасивно чекати, коли дитина підрасте.

Лексичний складник мовлення

У дошкільному віці інтенсивно поповнюється як пасивний, так і активний словник самостійних та службових частин мови. У 4 роки дитина знає і називає основні кольори, форми та збірні поняття на позначення видо-родових узагальнень (*іграшки, одяг, посуд* тощо). У 5 років у словнику дошкільника налічується близько 2–3 тис. слів (лексичне ядро), у ньому наявні синоніми, антоніми, пароніми, деякі переносні, похідні слова, окремі абстрактні поняття, як іменники (*добро, сміливість*), так і прикметники (*хоробий, дружній*).

Дошкільники починають сполучати знайомі слова з незнайомими, щойно почути ми. Дитина може назвати хитрим м'ячик, який вислизнув із рук і покотився, злим — ката, який, граючись, подряпав руку. Саме тому дітям необхідне постійне спілкування з дорослими, зразки правильного літературного мовлення, приклади слововживання. Навіть на звичайній прогулянці можна розглядати різні предмети і пригадувати якомога більше ознак до кожного з них, придумувати оповідання про пригоди, які могли б трапитись із ними (куди вирушили, що робили, з ким зустрілися, кому допомагали, про що розмовляли тощо).

Коли ви помічаєте, що чуттєвий та практичний досвід дитини не сприяє збагаченню її словникового запасу, що їй важко пригадати те чи інше слово, нові лексеми не утримуються у словнику, незважаючи на багаторазові повторення, у мовленні з'являються значні за тривалістю та часті проміжки зі вставками (*e-e-e, ну-у-у*), це вагомий привід звернутися до вчителя-логопеда.

Грамматичний складник мовлення

Грамматичний складник — найбільш показовий щодо сформованості мовленнєвої діяльності дошкільників, адже в ній відбувається значна кількість змін. Саме в дошкільному дитинстві формується так зване пізнавальне ставлення до мови, коли дитина під час вербального експериментування дослідним шляхом пізнає граматичні закони рідної мови.

До трьох років засвоюються основні відмінкові закінчення множини (*-ів, -ами, -ах: кубиків, ігласками* (іграшками)), суфікси перебільшення

Я дмухати навчуся дуже сильно
І говорити буду чітко й вільно

та приналежності (*мамина, здоловений*), усі форми зворотних дієслів (*гляюся, вузуся*) і більшість префіксів (*вийшов, плийшов*). Проте ще спостерігається уніфікація префіксів та змішування роду займенників (*моя дід*).

Із трьох років дитина прагне до словотворення, намагаючись придумати неологізми за аналогією з почутими формами (*лис — лисеня, слон — слоненя, кінь — коненя*).

Близько 3 років розширюються смислові функції відмінків, прикметники та дієслова правильно узгоджуються в мовленні. У 3,5 року діти повністю оволодівають узгодженням прикметників з іменниками в непрямих відмінках. Діти опановують смислові функції конструкцій простих речень і відмінювання в них.

До чотирьох років у мовленні яскраво проявляється словотворчість (*киця — кицики* (кошенята)), діти активно творять неологізми з використанням префіксів (*наводнив — намочив*). Найпоширенішими відмінковими закінченнями замінюються ті, які вживаються в мовленні не так часто. Іноді під час словозміни зберігаються нерухомий наголос (*слон — у слбна*) та незмінна основа (*кінь — кіні* (коні)), спостерігаються порушення узгодження прикметників з іменниками у середньому роді. До чотирирічного віку морфологічні елементи в словах, навіть незнайомих, набувають смислорозрізнювального значення. Так, на запитання дорослого *"Жирафеня — це велика чи маленька тварина?"* дитина відповідає: *"Маленька. Як козеня"*.

У 4 роки дитина не лише засвоює всі відмінкові й родові закінчення іменників та прикметників, а й здатна помічати граматичні помилки в мовленні інших (ровесників та дорослих). До 5 років вона засвоює всі основні форми узгодження слів.

Основним каталізатором становлення граматичного складника мовлення є формування в дошкільника **чуття мови**, зокрема

відповідність граматичного оформлення слів-неологізмів мовним нормам. Дитина експериментує зі звучанням та вживанням слів, причому це стосується всіх частин мови. Якщо дорослі постійно спілкуються з дитиною, ненав'язливо виправляють недоліки в її мовленні, вона поступово опановує граматичну парадигму рідної мови.

У старшому дошкільному віці речення поступово ускладнюються, і це може спричинювати виникнення граматичних помилок. Будьте уважними і терпляче виправляйте помилки в мовленні дитини. Якщо вони епізодичні, все гаразд, якщо ж ви помітили, що помилки набувають хронічного характеру і кількість аграматизмів збільшується, зверніться по допомогу до вчителя-логопеда.

Зв'язне мовлення

На четвертому році життя відбувається якісний перехід від ситуативного до контекстного мовлення, з'являються різноманітні форми спілкування (звертання, прохання, розповідь з власного досвіду тощо). При цьому найчастіше ініціатива йде саме від дитини. У 4 роки дошкільник здатний оперувати пояснювальним мовленням і прогнозувати результати своєї мовленнєвої та продуктивної діяльності, дотримуючись правил синтаксису.

На п'ятому-шостому році життя значно збагачується та розширюється діапазон мовленнєвої діяльності дитини, значно зростає інтерес до власного та зверненого до неї мовлення, формується вміння ставити запитання, пояснювати зміст і правила структурування речень, урахувати парадигматичні форми іменників та дієслів. До 5 років у дошкільника активно розвивається монологічне мовлення, йому стають доступні розповідь, опис, міркування з опорою на наочність.

У віці 5–6 років, коли дитина вже добре володіє мовленням і може розмовляти з дорослим на абстрактні теми, стає можливим позаситуативно-пізнавальне спілкування.

Контекстна і пояснювальна форми, регулятивна і планувальна функції мовлення дошкільника можуть формуватися лише у співпраці з дорослим, тому надзвичайно важливими є регулярні заняття, спілкування, читання дитині художніх творів, спонування її до переказування, відповідей на запитання за змістом.

Якщо поряд із дитиною немає співрозмовника, вона все одно розмовляє, тільки сама із собою, що свідчить про свідомий характер мовленнє-

вої діяльності, її важливість для всебічного розвитку.

Можливість безпомилково здійснювати комунікацію забезпечує сформованість системи граматичних конструкцій і достатній словниковий запас. Саме тому якщо ці ланки в дитини є проблемними, її спілкування вочевидь буде ускладненим, а отже, тут не обійтися без допомоги логопеда. Адже через неспроможність комунікувати з однолітками в дошкільника може поступово закріпитися сором або провина за наявність таких труднощів, сформуватися відчуття меншовартості, що, своєю чергою, потребує роботи з практичним психологом.

ПРИЧИНИ ПОРУШЕННЯ МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Дошкільний вік є сенситивним періодом для формування психомовленнєвої діяльності. Водночас шкідливі ендо- та екзогенні чинники у пренатальний (до народження дитини), натальний (під час народження), постнатальний (після народження) періоди можуть значно затримати та дестабілізувати подальший мовленнєвий розвиток.

Шкідливі для становлення мовлення чинники

Ендогенні чинники

- ♦ *Пренатальний період*: токсикоз у першій та другій половині вагітності; несумісність резус-факторів матері й плоду; інфекційні захворювання матері під час вагітності (корева краснуха, вірусний гепатит, грип, епідпаротит, токсоплазмоз та ін.); приймання матір'ю лікарських препаратів (протисудомних, жарознижувальних, гормональних, антибіотиків); стресові ситуації (психотравми, зокрема в умовах воєнних дій); нервово-психічні, хронічні соматичні захворювання батьків (цукровий діабет, ожиріння, хвороби серця, легень, нирок); уживання батьками алкоголю, нікотину, наркотичних речовин.
- ♦ *Натальний період*: вроджені вади, відхилення від норми в анатомічній будові тіла плоду; перинатальна енцефалопатія, гіпоксії плоду.
- ♦ *Постнатальний період*: генетичні хвороби; захворювання центральної нервової системи; нейроінфекції; сенсорні розлади (зору, слуху).

Екзогенні чинники

- ♦ *Пренатальний період*: вік батьків (після 40 років), кількість вагітностей (третя і наступні).
- ♦ *Натальний період*: патологічні пологи (стрімкі, зневоднені, дострокові, кесарів розтин); сти-

муляція (електро-, механічна, хімічна); родові травми; асфіксії.

- ♦ *Постнатальний період*: інфекційні, соматичні захворювання дитини; психосоціальна депривація; небажане мовне середовище (білінгвальне, суржик, дефіцит мовленнєвого спілкування).

Якщо дитина до 3–3,5 року не почала розмовляти, достатньо добре розуміти звернене до неї мовлення дорослих, можна говорити про **затримку мовленнєвого розвитку**. Якщо не здійснювати корекційно-розвивальних заходів, пасивно чекаючи, поки дитина “виговориться”, початковий мовленнєвий розлад може перерости в більш складний — **загальний недорозвиток мовлення** (ЗНМ).

РІВНІ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ ПРИ ЗНМ

Загальний недорозвиток мовлення — складне мовленнєве порушення, що проявляється в недостатній чи повній несформованості всіх складників мовленнєвої діяльності (фонетико-фонематичного, лексичного, граматичного) на імпресивному та/або експресивному рівні, а також тих функцій і операцій, які забезпечують засвоєння мови (зокрема мисленнєвих функцій і операцій, функцій сприймання, уваги, пам'яті та контролю різних модальностей), унаслідок дії шкідливих екзогенних і/або ендогенних чинників на різних етапах розвитку (пренатальному, натальному, постнатальному). До цієї групи порушень належать моторна та сенсорна алалії, складні форми дизартрії та ринолалії, розлади мовлення в дітей із відхиленнями в інтелектуальному розвитку та в деяких випадках при дитячому церебральному паралічі.

При ЗНМ дошкільники можуть мати різні рівні мовленнєвого розвитку, від першого (найважчого) до четвертого (найлегшого).

Перший рівень

На цьому рівні в дитини мовлення взагалі немає або воно складається з незначної кількості звуконаслідувань (*кіу* — півник, *ава* — собака), слів, спрощених до одного складу (*ба* — бабуся, *ин* — машина) чи кількох перекручених складів (*вео* — олівець). При цьому лексеми не поєднуються в речення, а звучать ізольовано. Натомість спілкування насичене виразними жестами та мімікою.

Доцільно обстежити дитину в інклюзивно-ресурсному центрі та розпочати відвідування логопедичної групи. Пам'ятайте, що вчитель-ло-

гопед — не лікар, а педагог, він/вона не призначатиме дитині пігулок і не робитиме уколів. Тож не варто боятися логопедичної групи. Вчасно розпочаті корекційні заняття дадуть максимальний ефект, а от не виправлені у відповідний період порушення мовлення можуть залишитися на все життя.

Другий рівень

На другому рівні мовленнєвого розвитку в дитини надзвичайно обмежений словниковий запас, у ньому наявні переважно слова повсякденного вжитку (так звана побутова лексика). Дошкільник уже використовує прості речення з 2–3 слів, але вони спотворені в граматичному плані. Дитина пропускає окремі члени речення (*їдь* (Автобус їде)) та службові частини мови (*Вазя* (Квіти у вазі)), припускається аграматизмів і замінює всі відмінкові форми називним відмінком (*Оя* — у Олі, бачу Олю), неправильно узгоджує самостійні частини мови в роді, числі, відмінку (*ням йоська* — їм ложкою, *не тий куїк* — немає жовтого кубика). Звуки в її мовленні взаємозамінюються і спотворюються (*л(г)абіка* — яблуко, *тій* — стіл), пропускаються (*ова* — корова).

Перебування в логопедичній групі може тривати від 1 до 3 років, починаючи з моменту виявлення порушення. Саме тому слід якомога раніше розпочати корекційно-розвивальну роботу, бажано з молодшого дошкільного віку. Зазвичай до початку шкільного навчання за умови планомірних регулярних занять дитина вже має правильне мовлення. Однак у складних випадках їй, можливо, доведеться відвідувати логопедичний клас або спеціальний заклад загальної середньої освіти для дітей із тяжкими порушеннями мовлення.

**Цікаво разом на занятті
Слова учитись промовляти.**

(Надіслала Людмила Зеленська,
ЗДО № 1 “Дзвіночок”, м. Шостка, Сумська обл.)

Третій рівень

Дитина з третім рівнем мовленнєвого розвитку володіє розгорнутим зв'язним мовленням. Здатна відповісти на запитання дорослого, підтримати розмову, скласти невеличке оповідання за сюжетною картинкою. Водночас звертає на себе увагу нерозуміння значення багатьох лексем (*ніт сніжинки* — підсніжинки, *вбвіні* — вовняні), неточність їх використання (*їже* (ріже) *олося* — стриже волосся), переважання в мовленні іменників і дієслів поряд із практичною відсутністю прикметників. Прості речення є більш поширеними, однак у них майже немає службових частин мови (*Иколка уніс садоцьок новий масинка* — Миколка приніс у садочок нову машинку). Звуковимова порушена частково, труднощі стосуються переважно свистячих, шиплячих і сонорів. Значна кількість помилок пов'язана з диференціацією (розрізненням) звуків (*шонясник* — соняшник, *клакодир* — крокодил, *желена заба* — зелена жаба).

Якщо звертати увагу дитини на допущені нею фонетичні, лексичні та граматичні помилки, вона може виправити їх, а за багаторазового вправлення привчається робити це самостійно. Усвідомленість на цьому рівні мовленнєвого розвитку досить висока, і дитина сама прагне працювати над удосконаленням свого мовлення. Їй тільки слід допомогти у цьому, використовуючи різноманітні дидактичні, рухливі, сюжетно-рольові ігри з мовленнєвими завданнями.

Четвертий рівень

Четвертий рівень мовленнєвого розвитку називають нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення (НЗНМ). Логопедичний висновок "НЗНМ" роблять після 5,5–6 років. Усне мовлення загалом максимально наближене до типового мовленнєвого розвитку. Водночас спостерігаються поодинокі лексико-граматичні помилки, особливо у словотворенні і вживанні відмінкових закінчень (прийменникові значення).

Прояви НЗНМ не завжди помітні, і специфічні нюанси його виявлення знає тільки логопед. Однак навіть такі мінімальні прояви загального недорозвитку мовлення стануть на заваді засвоєнню дитиною теоретичних знань

**Язичок ще неслухняний,
Та працюю я старанно.**

(Надіслала Марія Беспала,
ЗДО № 1 "Дзвіночок",
м. Шостка, Сумська обл.)

з рідної мови, опануванню навичок читання та письма, тож ігнорувати їх не варто. Здебільшого через рік інтенсивної логопедичної роботи мовлення дитини вирівнюється.

ПРОСТІ ПОРАДИ ДЛЯ РОЗВИТКУ МОВЛЕННЯ ДОШКІЛЬНИКІВ

За виявлення перших ознак або навіть виникнення підозри щодо наявності в дитини ЗНМ зверніться до логопеда, який продіагностує її та виявить пошкоджені психологічні механізми, визначить основні напрями роботи.*

У чотирирічному віці необхідно пройти обстеження у логопеда, щоб іще до вступу до школи встигнути виправити мовленнєві недоліки.

Загалом щоб розвинути мовлення дошкільника, у більшості випадків достатньо робити досить прості та зрозумілі речі.

- ✓ Любіть дитину, намагайтеся зрозуміти та підтримати її — це надасть їй упевненості й підвищить самооцінку, посилить бажання оволодівати правильним мовленням.
- ✓ Грайтеся з нею — провідна діяльність стимулюватиме розвиток інших видів активності, зокрема й психомовленнєвої.
- ✓ Разом виконуйте вправи артикуляційної гімнастики для розвитку мовленнєво-рухового апарату; дихальні, голосові, пальчикові вправи; малюйте, ліпіть, виготовляйте поробки з паперу, іграшки з природного матеріалу — це формуватиме передумови мовленнєвої діяльності.
- ✓ Разом промовляйте звуки, розвивайте слухову увагу та пам'ять, фонематичне сприймання, "чуття мови".
- ✓ Розповідайте (читайте) дитині казки та оповідання, вивчайте напам'ять вірші, постійно спілкуйтеся — це сприятиме збагаченню словника дитини, засвоєнню літературних норм, удосконаленню зв'язного мовлення, формуванню мотивації до пізнання. ■

* З авторською методикою "Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ" можна ознайомитися за посиланням: lib.iitta.gov.ua/738735/